

Etnonymá v *Slovanských starožitnostiach* Pavla Jozefa Šafárika

Ivor Ripka

Prešovská univerzita v Prešove, Prešov

1. Významný rímsky politik a štátnik, chýrny rečník, filozof a spisovateľ Marcus Tullius Cicero v svojej práci *De oratore* už v 1. storočí pred. n. l. napísal, že dejiny sú svedkami čias, svetlom pravdy, živou pamäťou, učiteľkou života a poslom minulosti. Táto stará sentencia nepochybne platí aj o diele, z ktorého úlomky sa dnes chcem pokúsiť predstaviť: *Slovanské starožitnosti* Pavla Jozefa Šafárika zostávajú v dejinách viacerých spoločenskovedných disciplín stále *origo et fons*. Ich nesuplovateľný a nezastupiteľný materiálový prínos, z neho vychodiace invenčné a inštruktívne analýzy, metodicky podnetné úvahy i zreteľne formulované závery, naplňajúce ducha slovanskej kultúrno-historickej identity, sú aj v 21. storočí – a nepochybne to treba zdôrazniť v roku, v ktorom si pripomínáme 150. výročie smrti tohto veľkého učenca a Slováka – zdrojom inšpirujúceho poznania. Návraty k štúdiu Šafárikových *Slovanských starožitností* v súčasnej slovenčine navyše nesporne pomôžu zachovať dôležitú a potrebnú poznávaciu kontinuitu. Sprístupnenie tohto jeho priekopníckeho a najvýraznejšieho vedeckého diela v modernom slovenskom jazyku svedčí o tom, že slovenská širšie chápaná viacodborová slavistika sa uberá po dobrých a správnych cestách.

1.1 *Spisy Pavla Jozefa Šafárika* od r. 1992 pripravuje a vydáva košická univerzita, nesúca meno tohto výnimočného slovenského vedca. Druhý zväzok tejto edície, ktorý vydalo r. 1999 Vydavateľstvo Oriens, zahŕňa kapitoly – v autorovom členení diela články – tzv. I. okresu (časti) monumentálnych *Slovanských starožitností*. Prvý slovenský preklad tohto diela približuje obdobie od Herodota až do pádu hunskej a rímskej vlády (t. j. od r. 456 pred Kr. až do r. 469 – 476 po Kr.). Vychádzal z prvého (pôvodného) vydania tzv. dejepisného oddielu *Slovanských starožitností*, ktoré r. 1837 vytlačil v Prahe Jan Spurný. (Dnes je už aj súčasťou *Zlatého fondu* denníka SME, digitalizovanej zbierky diel klasikov slovenskej literatúry.) Po desiatich rokoch sa Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a jej edičná rada rozhodla zavrieť vydanie *Starožitností* prekladom ich druhej časti. Široká slovenská – a vari aj slovanská – kultúrna verejnosť i odborná societa dostáva tak do rúk preklad II. „okresu“ tohto vydania Šafárikových *Slovanských starožitností*, zahŕňajúci obdobie od pádu Hunov a Rimanov až do prevahy kresťanstva u Slovanov (od r. 476 až do r. 988 po Kristu). Tento 3. zväzok *Spisov* obsahuje aj všetky pôvodné Šafárikove prílohy, t. j. 26 originálov „svedectiev o starých Slovanoch“ (napísaných Herodotom, Plíniom, Tacitom, Ptolemaiom, Zemepiscom Bavorským, Konštantínom Porfyrogenetom, Dithmarom, Adamom Brémskym, Nestorom, Helmoldom a i.). Zápisy **etnoným** v týchto starých písomných prameňoch Šafárik využíva aj pri svojich **etymologických úvahách**.

2. *Slovanské starožitnosti* P. J. Šafárika z r. 1837 sú priekopníckym encyklopedickým kompendiom viacerých spoločenskovedných disciplín: prezentujú (analyzujú a komentujú) vtedajšie poznatky z archeológie, histórie, geografie, komparatívnej slovanskej i neslovanskej filológie a etymológie, etnológie a sčasti aj z iných disciplín (Ripka – Skladaná, 2009, 481). Pavol Jozef Šafárik sprostredkúva svoje i cudzie výskumy či originálne interpretácie rozsiahleho pramenného materiálu často výnimočným a originálnym jazykom, svojrázny odborným štýlom. Nazdávame sa, že obdoba či aspoň paralela tohto jazyka by sa v slovenských alebo českých textoch z prvej polovice 19. stor. hľadala ťažko. Je to svojrázny jazyk, predstavujúci istý konštrukt gramaticky, slovotvorne a lexikálne archaizovanej češtiny z príslušného obdobia, zaznamenaný dobovým pravopisom, neraz komplikujúcim – najmä v prípadoch používania grafém *w*, *g*, *j* vo vlastných menách – rekonštrukciu náležitej podoby starého propriálneho dokladu. Jazyk P. J. Šafárika je navyše značne ovplyvnený zložitou latinskou a nemeckou syntaxou (obidva tieto jazyky excelentne ovládal), jednotlivé vety sú nezvyčajne dlhé (zložené súvetia sú plné rozličných vsuviek, ktoré okrem iného zatemňujú význam základného slovesa, umiestneného na konci neraz až polstránkového súvetia), a preto sú niekedy nepriezračné a nejasné aj sémanticky. Preklad tohto diela naozaj nebol jednoduchý.

2.1 V *Slovanských starožitnostiach* sú mimoriadne bohato zastúpené vlastné podstatné mená (napr. rodné mená, priezviská, mená kmeňov a národov, zemepisné názvy), pričom tieto **propriá** označujú spravidla iba jeden predmet mimojazykovej skutočnosti označený jazykovým výrazom. Viaceré z týchto proprií (najmä zemepisných názvov) sú v podobe, ktorú uvádza P. J. Šafárik, dnes už absolútne neznáme (navyše niektoré objekty už nejestvujú, zanikli), a už len ich jednoduchá lokalizácia je náročná a dlhodobá; hľadanie optimálneho či adekvátneho ekvivalentu je zložitá a mnohoaspektová. Rovnako dnes už nejestvujú (nefungujú) viaceré **etnonymá**, označujúce staré slovanské kmene. Dnes sa vyskytujú (používajú) iba v encyklopédiách, odbornej archeologickej a medievalistickej spisbe. Frekvencia ich používania je nízka, no napriek tomu sa nazdávame, že ich treba v istom zmysle „štandardizovať“. Pri tejto príležitosti budeme etnonymá starých Slovanov prezentovať iba výberovo, selektívne. Týka sa to najmä etnoným, ktoré sme predstavili v už publikovaných štúdiách (p. Ripka, 2010, 2011a, 2011b); ak sa k niektorým vraciame aj v tomto príspevku, príslušné výklady upravujeme. Pri uvádzaní jednotlivých etnoným budeme mať na zreteli členenie slovanských národov do troch makroskupín.

3. V prvej kapitole (článku) *Starožitnosti* sa Šafárik logicky a odôvodnene podrobne venuje „vysvetleniu nášho najrozšírenejšieho a najtrvalejšieho domáceho mena, t. j. mena *Slovania*“ (Spisy 3, 2009, s. 24 an.). Argumentuje – odvolávajúc sa aj na zistenia dovtedajších známych slovanských bádateľov, napr. Václava Fortunáta Durycha a Josefa Dobrovského – v tom zmysle, že ak národné meno *Slovienin*, *Slovanin* nepochodí „od slávy (gloria) – akoby *slovutný* namiesto *slavetný* (gloriosi, laudabiles, celebres), čo je podľa niektorých názorov pravdepodobné –, potom určite od *slova*, t. j. *Slovania*, slovanské národy sú akoby „rovnakojazykové“ (grécke *ὁμγλωττοι*) alebo jednorečové (lat. *sermonales*), oproti cudzím národom, nazývaným *nemí*, *Nemci*, čo sa mnohým zdá najpriateľnejšie. Hovorí, že koreň je vraj rovnakého pôvodu i významu ako grécke *κλύω*, lat. *cluo* (includus, inclutus,

t. j. slávny, známy, preslávený), z ktorého vzniklo *sloviti* i *slaviti*, *slovo* i *sláva*. (Podobnú etymológiu prijíma aj Šimon Ondruš; porov. napr. *Odtajnené trezory*, 2000.)

3.1 V *Slovanských starožitnostiach* Šafárik prezentuje množstvo dokladov na podporu svojho názoru, že „predkovia Slovanov bývali (sídliť) pod menami *Vindov* a *Srbov*, prvým cezpoľným a druhým domácim, od prastarých čias v zatatranských krajinách a iných krajinách severnej Európy“ (Spisy 2, 1999, s. 80). Etnonymum *Srbi* bolo teda „domácim“ menom (v súčasnej onomasticke teda **autoetnonymom**) starobylých Slovanov. Takéto prastaré a u Slovanov hlboko zakorenené etnonymum môže mať svoj pôvod jedine na vlastnom území, a preto Šafárik začína svoju etymológiu etnonyma *Srbi* analýzou v ruštine a ukrajinčine doloženého slova *paserb* (lat. puer, privignus; aj v poľštine je *pasierb*). Po príslušnej analýze materiálu dospel k záveru, že je to slovo zložené, totožné so slovom *pastorok* (privignus) a odvodené od koreňa *sir-* (lat. orbus, teda sirota). Podobný slovotvorný postup predpokladá aj v slovenskom slove *parobok* od kmeňa *rob-* (lat. iuvenis). Menej zrejmú a nejasnú súvislosť či totožnosť slov *paserb* a *pastorok* odokrýva Šafárik uvádzaním rozličných podôb pastorka v slovanských jazykoch (chorv. a čes. *pastorek*, srb. *pastorak*, slov. *pastorok*), z čoho mu vychodí, že *o* je len zámena samohlásky *e* (napr. *popol* a *pepel*), *-k-* tvorí slabiku (*pasynok* od *syn-*, *parobok* od *rob-* atď.) a *t* je „prísuvka“ (napr. *striebro*, *straka*, *streda* namiesto *srebro*, *sraha*, *srjeda*). Podľa tohto na časti rozdelené slovo *pa-ser-k* sa (okrem koncovky, ktorá tu tiež tvorí slabiku) dokonale rovná ruskému a poľskému *pa-ser-b*. Šafárik nepochybuje o tom, že „v slove *pa-ser-b* alebo *pa-ser-k* jedine *-ser-* je základná a kmeňová slabika, ostatné sa potom musia pripočítať k zloženiu a tvoreniu“; tento kmeň vyrástol z toho istého koreňa ako ruské slová *siryj*, *sirota*, poľské *sierota*. Tento koreň je v sanskrtskom *su* (lat. generare, producere), v slovanskom *sjejati* atď. „Význam týchto slov je všade rodiť, splodzovať, takže slová *syn* aj *sir* (*sir-ota*, *serb*) pôvodne označujú zrodencu, zrodeniatko, tak ako latinské *satus*, *natus*“ (Spisy 2, 1999, s. 131). Zmysel národného mena (etnonyma) *Srb*, *Srbi* je podľa Šafárika jasný: toto slovo pôvodne určite označovalo zrodencu, rodáka, rod, národ (lat. genus, natio).

4. Kmeňový zväz západných Slovanov, žijúcich kedysi medzi Baltským morom a riekou Labe, bol v časoch cisára Karola Veľkého (747 – 814) i v neskorších storočiach najsilnejším, a preto aj najnebezpečnejším susedom Frankov a ostatných Nemcov. V listinách franských i saských kráľov a v letopisoch analistov (Šafárik ich nazýva spisovateľmi) je množstvo dokladov o historickej topografii, zápisov **skupinových antroponým** (obyvateľských mien, etnoným). A tak – možno trocha paradoxne – práve o týchto vymretých západoslovanských kmeňoch majú bádatelia najviac starého listinného materiálu.

Pre veľký kmeňový zväz západných Slovanov, žijúcich v príslušnom historickom období na západe oblasti medzi Labe a Odrou, sa v súčasnosti už ustálilo a zjednotilo etnonymum *Obodriti*, ktoré zaregistrujú viaceré encyklopedické diela. V našom domácom slovenskom kontexte – aj vďaka umeleckej literatúre – však ešte funguje a prežíva aj staršie šafárikovské etnonymum *Bodrici* či *Bodrci*. Šafárik predpokladal, že koreň pomenovania je *bedr-* alebo *bodr-* (so zmenou hlásky *e* na *o*, ako *teplý* a *toplý*, *pepel* a *popel* atď.) s významom totožným alebo podobným latinským apelatívam *vigil*, *strenuus* (bdejúci; silný; mohutný – porov. pôvodom slovanské nemecké slovo *bieder* = statočný). Tzv. „otcovská“ forma *-ici* poukazuje podľa Šafárika na vodcu alebo hlavu čefade *Bodra*, podľa ktorého

bola potom táto vetva pomenovaná. (Pripomínáme, že plurálová podoba *Bodrici* nie je výsledkom praslovanskej palatalizácie, v nepriamych pádoch *c* ostáva.) Š. Ondruš (2000, s. 18) etymologizoval inak a dokázal, že etnické meno *Bodrici* (podobne ako hydronymum *Bodrog*) je odvodené od apelatíva so základom *bedr-* : *bodr-* vo význame priehľbeň, dolina, jama.

4.1 K *Obodritom* patrili aj viaceré ďalšie kmene polabsko-pobaltských Slovanov, ktoré tu uvedieme len stručne. Boli to *Drevania* (p. aj ďalej), *Gliňania*, v rozsiahlej krajine v blízkosti Labe sídlili *Polabania*. Najzápadnejšou ratolesťou *Obodritov* sú *Vagrovia*, ktorí sídlili v dnešnom východnom Holštajnsku v oblasti Lübecku (časť ich územia v Nemecku sa dodnes nazýva *Wagrien*). Šafárik explicitne napísal, že pôvod (etymológiu) názvu nepozná. K *Obodritom* patrili aj *Varnovia* alebo *Vranovia*; pôvod, motivácia etnonyma i jeho súvis s praslovanským **vorň* (čierny) je jasný. Nazdávame sa, že možno preferovať etnonymum s metatézou, teda podobu *Vranovia*.

4.2 Medzi polabsko-pobaltskými Slovanmi si najpevnejšie miesto v európskej histórii svojou ľudnatosťou a bojovnosťou i zotrúvaním pri starobyklých poriadkoch a zvykoch vydobyli *Veleti*. Už v 2. storočí nášho letopočtu obsadili pruské pobrežie, odkiaľ sa zanedlho premiestnili po mori i po pevnine k ústiu Odry a zaujali ostrovy i priľahlé krajiny na západe. Etnonymum *Veleti* sa objavuje už u Ptolemaia (2. stor.). Ich meno sa vyskytuje častejšie ako ktorékoľvek iné nielen v stredovekých análoch, zaznamenávaných od čias Karola Veľkého až do ich podrobenia v 12. stor., ale je rozšírené aj v najstarších germánskych bájkach a povestiach. K tomuto pôvodnému a prvému etnonymu neskôr pribudlo ďalšie, ktoré bolo prezývku pochádzajúcou od (germánskych) susedov, a to meno *Vlci* alebo *Vlčkovia* (u starých národov telesná sila patrila medzi popredné cnosti a vlka vtedy nepokladali za nežiaduce zviera). Tretie meno *Veletov*, t. j. *Lutici*, ktorým sa označoval a dnes sa stále označuje aj celý východný kmeňový zväz, sa významovo zhoduje s predchádzajúcimi. Od čias Šafárika sa v našej vede traduje, že etnonymum *Lutici* je odvodené buď od mena otca čelade *Luta*, alebo priamo od adjektívneho kmeňa **lūt* (silný, mohutný; divý; neústupčivý, smelý) a je iba doplnené tzv. otcovskou formou *-ici*. Podoba *Lutici* je v doterajšej literatúre zafixovaná, no podľa korektnej a správnej etymológie praslovanskej podoby by malo mať príslušné etnonymum v slovenčine podobu *Lutici* (s mäkkým *l*).

4.2.1 *Encyklopédia archeológie* uvádza, že *lútický* (veletský) zväz tvorili štyri hlavné kmene, a to *Črezpeňania*, *Doľania*, *Chyžania* a najdôležitejší *Ratari*. Archeológia lokalizuje sídla *Ratarov* na juhu a východe jazera Tollensee a na hornej Havole (Havel), pričom ich známe kultové centrum *Retra* (podľa neho sa nazývali aj *Retrania*) nie je doteraz jednoznačne určené. P. J. Šafárik sa nazdával, že v rozličných skomolených formách, ktoré zapísali napr. Adam Brémsky, Helmold a iní, je skryté pravé meno mesta, t. j. *Ratara*, od kmeňa *rat* (lat. bellum), akoby *Bojnica*, a to preto, že sa v ňom nachádzal chrám, v ktorom sa rokovalo o všetkých závažných svetských záležitostiach, najmä tých, ktoré sa týkali vojny a mieru (porov. *Slovanské starožitnosti*, II, s. 364).

4.3 V 30. rokoch 19. storočia bol v (nielen českej) slavistike najvyššou autoritou Josef Dobrovský (1753 – 1829), ktorý odvodzoval etnonymum (pôvodne všeobecné meno, apelatívum) *Čech* od kmeňa *čnu*, *čati*, *čal*, t. j. počnem, začnem (incipere), predpokladajúc, že *Česi* sú tak nazvaní preto, lebo vraj boli prví v čase sťahovania sa Slovanov a vlastne ho

začali, tak ako *Slezania* boli poslední (od slova *po-sléze*). Teda *Česi* vo význame začínateľa, začiatovníci! Šafárik takýto výklad odmietal: podľa neho sa nezhodoval ani so skutočnosťou, ani s jazykom, lebo ako *Slezania* neboli poslední v ťažení a ich meno nesúvisí so slovom *-sléze* (porov. 4.4), tak ani *Česi* neboli v ťažení prví, nemôžu sa nazývať podľa slova *čnu, čal, čati*, lebo tento kmeň má v stslav. a poľ. jazyku nosový zvuk (poľ. *częć, częch, częł*), zatiaľ čo meno *Čech* sa v týchto jazykoch píše bez tejto nosovky. Rovnako odmietal odvodzovanie mena *Čech* od kmeňa *těch* (*po-těcha, ú-těcha*) navrhnuté Jánom Kollárom, lebo pôvodnosť a náležitosť hlásky *č* v tomto mene dostatočne potvrdzuje zhoda všetkých slovanských jazykov, a tiež od pradávnej doby až podnes neprerušene zachovaný rozdiel medzi kmeňmi *Čech* a *těch* u samotných Čechov, ako aj u iných Slovanov. So zreteľom na časté používanie formy *Čach* popri bežnejšej *Čech* u iných Slovanov sa Šafárik nazdával, že by sa toto slovo mohlo odvodzovať od kmeňa *čaju* (*spero, exspecto*, odkiaľ je *čas, čaka, čakám* al. *čekám*), z ktorého pôvodne vzniklo *Čach*, neskoršie *Čech* (ako *čekám* m. *čakám, Česlav* m. *Časlav*), ale takéto meno by bolo vhodné pre jednotlivú osobu, nie však pre ľud, národ.

4.3.1 Na záver svojich úvah Šafárik napísal: „Nateraz bude teda lepšie ešte uznať starodávnosť a nejasnosť národného mena *Čech*, než jeho odvážnym a neodôvodneným odvodzovaním mýliť seba aj iných, a tak zastierať cestu k jeho správne mu výkladu.“ (s. 279). A tento nový výklad našiel Š. Ondruš (2000, s. 115), ktorý dokázal, že meno starého slovanského kmeňa *Čech, Česi, Čechy* (delabializovaný základ *kwek-, kek-* sa po palatalizácii v 5. stor zmenil na *ček-* a v spirantizovanej podobe znie *čekh-*) pôvodne označovalo vrch. Prvotná motivácia etnonyma *Čechov* bola vrchári, horniaci.

4.4 Pôvod etnonyma *Slezania* hľadal Dobrovský kvôli svojim Čechom, podľa neho „predným“ (pri ťažení boli prví, prední), v slove *-sléze, po-sléze*, od kmeňa *sled*, ale dozajista neodôvodnene. P. J. Šafárik v *Slovanských starožitnostiach* (2009, s. 256) argumentuje tým, že od druhého stupňa príslovky sa nikde v slovančine mená netvorí: od kmeňa *sled* by musela byť podoba *Sledák*, ako od *rod – rodák*, od *chod – chodák* atď., naproti tomu od druhého stupňa *-sléze*, cyr. *slježde*, rus. *slježe*, ilýr. *sljedje* by znelo cyr. *Slježdak*, rus. *Slježak*, ilýr. *Sljedjak*, čo však nikde nie je. Okrem toho je v mene *Slenzania* nosový zvuk, ktorý tu nemožno zamlčať. Omnoho správnejšie sa toto meno už predtým odvodzovalo od *Silingov*, niekdajších obyvateľov rieky *Slezy* (poľ. *Slęza*, predtým nem. *Lohe*, pričom niektorí etymológovia predpokladajú, že v poľskom názve je zachovaný slovanský koreň **slęg-* vo význame „mokry, vlhký“). Šafárik nechcel rozhodnúť, či má rieka meno od *Silingov* alebo oni od nej; je však očividné, že *Lechovia* prevzali ich sídla aj meno, čo samo dokazuje včasné usídlenie sa *Slovanov* na tomto území, lebo germánski *Silingovia* sa odtiaľ už v 3. stor. presídlili do Uhier a potom do Galie. Z mena *Siling* vzniklo cyr. *Silenzanin* vysunutím hlásky *i* *Slenzanin*, čes. *Slezanín*, neskôr *Slezák*.

5. S etnonymami východoslovanských kmeňov som sa prvýkrát stretol pri odbornej terminologickej a jazykovej úprave hesiel *Encyklopédie archeológie* (1986). Autor príslušného hesla nepochybne poznal Šafárikove *Slovanské starožitnosti*; všetky v ňom zaregistrované či uvádzané (a územne lokalizované) etnonymá sú aj v tomto monumentálnom pramennom diele. V *Prehľade národov a vetiev slovanských*, tvoriacich XI. článok *Starožitností* (p. Spisy 3, 2009, s. 391 an.) sme sa usilovali upraviť, zjednotiť a v istom zmysle sys-

tematizovať podobu etnoným. V nasledujúcom náčrte navrhovaných podôb etnoným (dopĺňanom niekde Šafárikovými etymológiami) sa opierame aj o tento *Prehľad*.

5.1 *Kriviči* sa prvýkrát spomínajú u Konštantína Porfyrogeneta a Nestora. Podľa toho druhého sídlili pri prameňoch Volgy a Dviny i Dnepra; ich mestom bol Smolensk. R. 859 platili spolu s inými Slovanmi daň Variagom. P. J. Šafárik konštatuje, že „ich meno je svojou formou jasne slovanské“ (Spisy 3, 2009, s. 77). V mene Krivičov je ruská „odvodzovacia slabika“ *-ič* (v staroslovienčine je *-išt*, v srbčine *-ić*, c češtine a poľštine *-ic*), ktorá ako „zdrobnená forma korenného slova označuje rodovosť čiže pôvod od otca rodiny, podobne ako grécke *-ιδης*, a okrem toho sa používa aj na označenie pôvodu niekoho z niektorého mesta, napr. *Tverič*, *Moskvič* (ibid.). – – Aj etnonymum *Dregoviči* uvádza prvýkrát Konštantín Porfyrogenetos. Podľa Nestora (2. polovica 11. a začiatok 12. storočia), autora *Povestí dávných liet*, bývali Dregoviči medzi riekami Pripiat' a Západná Dvina. „Koreňom“ etnonyma Dregoviči je podľa Šafárika mužské meno Drag, z ktorého sa odvodzuje pravidelné rodové meno *Dragiči* alebo *Dragoviči*, a potom „obyčajnou“ zmenou *a* na *e* po *r* vzniká podoba *Dregoviči*. – – *Radimiči* a *Viatiči* pochádzali podľa starobylého ľudového podania z pokolenia Lechov; prišli teda z poľských území. Boli to vraj dvaja bratia, Radim a Viatko, ktorí sa so svojím ľudom odtiaľ presídlili a osadili sa na severe: Radim na rieke Soži a Viatko so svojím rodom na Oke. Šafárik (Súpisy 3, 2009, s. 81) nepochybuje o tom, že meno obidvoch národov pochádza od otca rodu (Radim → *Radimiči*, Viat → *Viatiči*; Viatko je zdrobnené); má to dokazovať jeho zakončenie. – – *Drevania* boli v podaní Nestora nazvaní podľa lesnatej krajiny Drevy al. Derevy, v ktorej bývali. Na severe susedili s *Dregovičmi*, na východe s *Poľanmi*, na juhu s *Uličmi* a *Tivercami*, na západe s *Dulebmi*. V encyklopedickej literatúre sa uvádzajú aj v podobe *Drevľania* pravdepodobne podľa Nestora, u ktorého je zapísaná aj podoba *Derevľania* (tak v *Encyklopédii archeológie*, odkazové heslo *Drevľania* → *Slovania* je aj v novej „veľkej“ Beliane a i.), no my odporúčame označovať príslušný kmeň etnonymom *Drevania*, teda tak, ako sa nazýva aj jeden západoslovanský polabsko-pobaltský kmeň. Praslovanské **dervo* sa v ruštine zmenilo na *derevo* aj vo význame „strom“ (epentetické *l* v tomto motivante nie je); no pred možnou podobou *Derevania* pokladáme za vhodnejšie akceptovať etnonymum, zohľadujúce hláskový vývin motivujúceho slova v slovenčine.

5.2 *Poľania*, takmer najslávnejší a Nestorom – nepochybne pochádzajúcim z ich rodu – najospevovanejší slovanský národ na severe (porov. Spisy 3, 2009, s. 85), sídlili na pravom brehu stredného Dnepra; ich hlavný hrad Kyjev sa neskoršie stal centrom Kyjevskej Rusi. Šafárik pokladal za pozoruhodné, že Nestor, ktorý vedel rozprávať o pôvode Radimičov a Viatičov z Lechov, o príbuznosti dneprovských Poľanov s leskými Poľanmi, sídliacimi na Visle, nič neuvádza, hoci je veľmi pravdepodobné, že boli z jednej vetvy. Nasvedčuje tomu ani nie tak podobnosť mien podľa sídel obidvoch kmeňov v „rovných poliach“ (*Poľania*, porov. lat. *Campani*), ako skôr zhoda názvu Kyjev a Kujavy (namiesto Kyjevy) u leských Poľanov. – – Na rusko-poľskom pomedzí v povodí Bugu sídlili *Dulebovia*//*Dudlebovia*, ktorí žili aj v južných Čechách, v Panónii a v západnom Korutánsku. (Neskoršie boli známi pod menom *Bužania* i *Volyňania*.) Šafárik neuvádza nijakú etymológiu tohto etnonyma, ale príbuznosť týchto kmeňov potvrdzuje aj konštatáciou, že „v slove *Dudlebi* je *d* iba vsuvka, podobne ako v *mydlo*, *sadlo* namiesto *mylo*, *salo* atď. (Spisy 3, 2009, s. 84). Až Š. Ondruš

(2000, s. 119) – využijúc aj údaje zo *Slovníka slovenských nářečí* – vysvetlil, že staré slovan-
ské kmeňové meno *Dudlāb* je odvodené od apelatíva *dudla* vo význame priehľbeň, jama,
dolina: *Dulebi//Dulebovia* (tak u južných a východných Slovanov po zjednodušení skupiny
-dl na -l) boli obyvatelia dolín, dolniaci. (Opozícia *vrcháři – dolniaci* bola a je aj dnes veľmi
živá.)

6. K slovanským horniakom či vrchárom patrili zasa nielen západoslovanští Česi
(p. 4.3.1), ale aj *Chorváti*, a to jednak tí, ktorí odišli v 7. storočí zo svojej pôvodnej vlasti za
Tatrami (tzv. *Bieli Chorváti*) a usadili sa v susedstve Srbov v zadunajskom llyriku, jednak aj
rovnomené kmene žijúce kedysi v severovýchodných Čechách. Tu ich začleňujeme
k južnoslovanickým kmeňom. Ptolemaios nazýval ich predkov *Karpiani* (v iných prameňoch
sa nazývajú aj *Karpi*), pričom aj samo toto ich meno ukazuje a dokazuje, že „sídliť pod
Karpátmi čiže Chrbtami, t. j. Tatrami, v dnešnej východnej Haliči“ (Šafárik, 1999, s. 152).
O výklad etnonyma *Chrvat* : *Chrvat* sa pokúšali mnohí bádatelia; medzi nimi aj P. J. Šafá-
rik práve v *Slovaných starožitnostiach*. Vyslovil domnienku o pôvode (vývine) mena *Chr-
vat* zo slova *Chrib*, *Chrbet*, ktorým sa v slovansej „pradobe“ označovali Tatry (2009,
s. 196). Na základe tradične vyčerpávajúcej excerptie všetkých dostupných prameňov a
ich invenčnej interpretácie dokázal, že *Chriby//Chrby//Chrbty* čiže Tatry boli od nepamäti
slovanse hory obývané Slovanmi. Podoby *Chrvy*, *Chrvaty* vznikli po slavisticky všeobecne
známej zmene záverovej spoluhlásky *b* na úžinové *v*. Š. Ondruš v *Odtajnených trezoroch
slov* (2000, s. 130 an.) podrobne a inštruktívne analyzuje názory viacerých bádateľov
o pôvode etnonyma *Chorvát* a prezentuje svoju vlastnú etymológiu; jeho výklady na to-
to mieste nebudeme opakovať. Pripomenie iba jeden fakt, ktorý uvádza Š. Ondruš:
P. J. Šafárik v svojom období nemohol ešte poznať hláskové zákonitosti vývinu praslovan-
činy do 10. storočia, a preto „spájanie etnonyma *Chrvat*//*Chorvát* (podoba *Chorvát* je
druhotná) so slovami *chrib* a *chrbát* prezrádza vysoký stupeň intuície“ (ibid. s. 127).

6.1 Slovanse kmene sídlili v 6. storočí aj v Korutánsku (dnes spolkovej krajine v Rakús-
ku). V 7. storočí vytvorili Karantánske kniežatstvo (Karantániu); po česky to bola napr.
u Dalimila *Korutania*. Šafárik používa na označenie ich potomkov etnonymum *Korutánci*.
Ponúka aj zaujímavú etymológiu: nazdáva sa, že „meno *Karantanum* je správne a pôvodné
meno tejto časti dávneho Norika, pochádzajúce z rovnakého koreňa ako meno *Carnia*,
utvorené pripojením slova *-tan* (Spisy 3, 2009, s. 213). Starí obyvatelia tejto zeme boli
Kelti (Galovia), a v keltskom jazyku slovo *karn* znamená skálie, kameň, *tan* zem čiže kra-
jinu. Podobné utvorené mená sa vyskytujú u Keltov v Galii aj inde, napr. *Aqui-tan*, *Bri-tan*
a pod. Nestorovo *Chorutane* je utvorené „zmenou nosového zvuku *an* na *u*, a tenkého
k na dyšné *ch*; ak sa novočeske *Korytany* spájajú so slovom *koryto*, je koreň slova celkom
zatemnený“ (ibid.).

7. Návraty k štúdiu Šafárikových *Slovaných starožitností* prístupných už aj v súčasnej
slovenčine, a to aj k štúdiu ich onomastických i etymologických partií, ktoré sme chceli pri
tejto príležitosti stručne pripomenúť, pomôžu podľa nášho názoru zachovať dôležitú
a niekedy nedoceňovanú poznávaciu kontinuitu. Doslova obrovské množstvo (historic-
kých) vlastných mien, ktoré Šafárik zozbieral a v svojich dielach prezentoval, môže **mo-
derná onomastika** skúmať z iných aspektov. Som presvedčený, že pri ďalších výskumoch
tohto pramenného materiálu možno napr. tvorivo a úspešne aplikovať Ološtiakovu klasifi-

káciu tvorenia vlastných mien, založenú na **teórii lexikálnej motivácie** (Ološtiak, 2010, s. 209 an.), prezentovanú prvýkrát na vedeckom seminári venovanom životnému jubileu popredného slovenského onomastika PhDr. Milana Majtána, DrSc.

Literatúra:

OLOŠTIAK, M.: O spôsoboch tvorenia vlastných mien. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 209 – 224.

ONDRUŠ, Š.: Odtajnené trezory slov. I. Martin: Matica slovenská 2000. 242 s.

RIPKA, I. – SKLADANÁ, J.: Edičná poznámka. In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika 3. (Slovanské starožitnosti 2). Košice: Univerzita P. J. Šafárika 2009, s. 481 – 484.

RIPKA, I.: Etnonymá polabsko-pobaltských slovanských kmeňov. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 287 – 292.

RIPKA, I. (2011a): Etymológie Pavla Jozefa Šafárika v *Slovanských starožitnostiach*. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica LXVII. Red. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského 2011, s. 41 – 46.

RIPKA, I. (2011b): Slovanské starožitnosti Pavla Jozefa Šafárika (Reflexie o diele, jazyku originálu a prekladu). In: Slavica Slovaca, 2011, roč. 40, č. 1, s. 10 – 23.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 3. Slovanské starožitnosti 2. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2009. 512 s. (Z českej pôvodiny preložili Ivor Ripka a Jana Skladaná.)

Ethnonyms in *The Slavonic Antiquities* [Slovanské starožitnosti] by Pavol Jozef Šafárik

The Slavonic Antiquities (*Slovanské starožitnosti*) is the principal work written by Pavol Jozef Šafárik. From the perspective of modern Slovak – the translation of its 2nd volume including the period between 476 and 988 published in 2009 – opens up a number of further possibilities of using it as a source of complex knowledge of the earliest history of the Slavs and of their culture. *Slovanské starožitnosti* is an encyclopaedic compendium of a number of social sciences and it also presents the then understanding of the Slavonic and non-Slavonic philology and etymology. The present paper recalls and comments on Šafárik's explanations of the origin of the Slavic ethnonyms such as *Slovan*, *Srb*, *Čech*, *Chorvát* *Slezan*, etc.